

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

sommer i Nordland i 1855, hans ulykkelige kjærlighetsforhold til Edvarda Mack, og hans død under en jakttur i India fire år senere, i realiteten et arrangert selvmord. Hoveddelen av boken er en første-personsfortelling, mens beretningen om Glahns død er fortalt av jaktkameraten. Ikke minst på grunn av sin lyriske, suggestive stil har *Pan* blitt lest som en høysang til naturen og kjærligheten, men i likhet med de fleste moderne kritikere avviser Edlund at romanen er en hyllest til en panteistisk livsfølelse. Den tolkes snarere om et mislykket forsøk på gjenfortrylling, iscenesatt av en helt som har flyktet fra det sosialt kompliserte bylivet og militærlivet. I stedet prøver han å bli en "skogens sønn", og han beruser seg på skogen og havet og erotiserte naturfantasier. Dette prosjektet mislykkes idet han opplever en draging mot Edvarda, datter av den lokale matador på handelsstedet Sirilund. Glahn behersker ikke det sosiale spillet, han lever ikke opp til hennes forventninger om å være både jeger og gentleman, og hun lever ikke lever heller ikke opp til hans ridder-romantiske fantasier om den uoppnåelige fruen. Modernitetens representanter er Mack, doktoren og baronen med vitenskapelige ambisjoner. Glahn er jegeren, vitalisten, forførereren, drømmeren. Men han er også en forteller, som gjennom nedskrivningen av hendelsene to år senere prøver å gjenskape stemningen og livsintensiteten han opplevde i Nordland. Som Edlund skriver på side 252: "Världen återfår sin förtrollning när Glahn mostandslöst gör den omgivande naturens rytmer till sina egna. Det egna jaget, stämt likt ett musikinstrument, 'klinger med' i stillheten. Genom skriften söker berättaren skapa det 'Fantasiens fortryllede Land' Edvard Brandes talat om i sin anmälan av romanen." *Forutsetningen* for denne skapende fantasien, den kunstneriske produktiviteten, er imidlertid en opplevelse av dissonans, distanse, konflikt. Og når fortellingen tar slutt, er det ingenting igjen, annet enn desillusjon og selvmord. Edlund har et sikkert grep om Glahns forhold til både Edvarda og Eva, og han får godt frem forholdet mellom sentimentalitet og brutalitet, som til slutt ender med Evas død. Men hvorfor går det egentlig galt mellom Glahn og Edvarda? Edlund skriver på side 258 at Glahn drar seg unna kjærlighetens fullbyrdelse og bryter den erotiske förtrollningen? Når hun spør om det, gir han et merkelig svar: "Fordi det er så sent ... Nu lukker de hvite blomster seg igjen, solen stå opp, dagen kommer" (259). Men den kjøper vi ikke. *Hvorfor* avviser han henne nettopp idet hun gir seg hen til ham med kropp og

sjel? Har det noe å gjøre med at hun nettopp har fortalt at hennes far – og hele Sirilunds farsfigur – Mack skal ut på reise? Farsfiguren Mack og skogens sønn konkurrerer om samme kvinne Eva, og når Glahn vinner henne, hevner Mack seg. Men som Atle Kittang har påpekt (i artikkelen "Hamsun, *Pan* og Paris"), er det kanskje også den allestedsnærværende Faren som sørger for at Edvarda blir uoppnåelig, urørlig, og dermed kan fungere som et objekt som konstant lader Glahn med en erotisk følelse, som han igjen kan projisere på naturen? Edlund skriver: "Glahn måste lik Orfeus prisge sin kärlek för att kunna skapa ett konstverk av sitt offer" (262).

Hva slags romaner er det så Hamsun har skrevet? Er det kunstneriske forsøk på gjenfortrylling av en avfortryllet verden, eller er de tvert imot desillusjonsromaner som handler om gjenfortryllingens umulighet? Det svarer ikke Edlund på, men ut fra avhandlingen som helhet kan man få inntrykk av at disse prosjektene lever side om side.

Avhandlingen *Modernitet og myt* har både styrker og svakheter. Ofte sitter man igjen med spørsmål man gjerne skulle hatt svar på. Men det som slår meg etter å ha lest den på ny, er at man ikke stiller seg likegyldig til den. Det tror jeg skyldes at Edlund har lyktes i å finne et begrepspar som får frem noe vesentlig i den tidlige Hamsuns romankunst. "Avförtrollning" og "återförtrollning" er gode kategorier å tenke med – og mot. Så kan man heller diskutere hva de presist skal fylles med.

Bjarne Markussen

Arne Florin, *Hur leva sitt liv? Om livshållning och retorik i Claes Hylingers författarskap*. Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet. Stockholm 2016.

Det är mer sällan samtida författarskap blir föremål för akademisk oppvakning. Kanske har Hans-Georg Gadamer's ord om att tiden gradvis silar bort de fördomar som ställer sig mellan oss och verket i våra uttolkningar och att samtida verk därför ofta blir svåra att få grepp om lagt locket på för en belysning av vår samtidskultur – i varje fall betraktad utifrån en vetenskaplig horisont. Arne Florin har med sin avhandling *Hur leva sitt liv? Om livshållning och retorik i Claes Hylingers författarskap* trotsat Gadamer's bud och tagit ett grepp om Claes

Hylingers författarskap, alltifrån det tidiga antologiarbetet med tonvikt på metafysiska författarskap, fram till romantrilogin om det hemliga sällskapet, vars sista del utkom 2002 (*I det hemliga sällskapets tjänst*), och kortprosboken *Hotell Erfarenheten* från 2006, samt med ytterligare nedslag i Hylingers digra produktion. Avhandlingen har således ett brett anslag vad beträffar materialurvalet, även om naturligtvis inte hela Hylingers produktion tas i beaktande.

Avhandlingens syfte är att ”undersöka sambandet mellan Hylingers retorik och de frågor om livshållning och levnadskonst som texterna kretsar kring” (13). Det innebär att Florin vill presentera huvuddragen i Hylingers livshållning, men också, och framför allt, undersöka hur författaren retoriskt går tillväga för att gestalta denna livshållning – med förhoppningen att ”bidra till en ökad förståelse för den estetiska egenarten hos Hylingers författarskap” (13). I fem kapitel (1–5) genomför Florin närläsningar av valda verk ur Hylingers produktion, där det första kapitlet översiktligt redogör för det tidiga författarskapets gärningar, medan kapitlen 2–5 utgörs av mer djupgående läsningar av vissa utvalda texter. Läsningarna av Hylingers texter i kapitel 1–5 är huvudsakligen indelade utifrån olika textkategorier – och kapitlen följer i stora drag författarskapet kronologiskt. Urvalet av texter baseras på, som Florin säger, ”författarskapets viktigare texter/textkategorier” (13).

Även metodiskt har avhandlingen ett brett anslag. Florin skriver att han närmat sig texterna på ett pragmatiskt vis, ”med de redskap som ter sig mest fruktbara” (18). Eftersom syftet är att utrona sambandet mellan texternas livshållning och hur denna livshållning förmedlas genom olika retoriska grepp, inbegriper undersökningen både en tematisk och teknisk analys, som gör retoriken, begreppet genre – inte minst det självbiografiska skrivandet – och intertextualiteten till centrala teoretiska och metodologiska utgångspunkter.

På ett övergripande plan får vi en grundlig genomlysning av Hylingers författarskap, av hans motivvärld och tematik, såväl som av de litterära grepp han använder. Som träffsäkrast blir Florin i analysen av Hylingers lek med olika genrer, vilket uppstår en betydande del av avhandlingen. Efter det första kapitlet, där Hylingers antologiarbete och första egna litterära försök behandlas, blir olika genrer utgångspunkter i de mer djuplodande närläsningarna i kapitel 2–5. Kapitel två är en läsning av *Dagar och nätter i Paris och Göteborg* från 1975

och här blir ”dagboken” uttolkningens filter, även om boken på viktiga punkter också avviker från en sådan form genom att införliva betitlade prosastycken och dikter och genom att närma sig andra former, till exempel självbiografin. I kapitel tre står boken *Ett långt farväl* från 1981 i centrum – en bok med ett brett register där olika genrer och framställningssätt blandas enligt Florin, men där ”utvecklingsromanen” blir den nod analyserna kretsar kring. I kapitel fyra står ”kortprosaformen” i centrum när *Kvällarna på Pärulan* från 1995 samt *Hotell Erfarenheten* från 2006 analyseras. Slutligen blir ”ett konventionellt romanformat” (145) utgångspunkten i kapitel fem, där Florin tar sig an romanerna om det hemliga sällskapet: *Det hemliga sällskapet* från 1986, *Den stora sammankomsten* från 1990 och *I det hemliga sällskapets tjänst* från 2002. Romanformatet hindrar inte att många av de motiv som tidigare behandlats återupptas och att romanerna återknyter till de genrer som varit i bruk tidigare. Leken med etablerade genrer som bildningsroman, dagbok, självbiografi och reseskildring är grunden för meningsskapandet, menar avhandlingens författare, eftersom det ifrågasätter estetiska konventioner såväl som invanda tankesätt.

När Florin i slutkapitlet formulerar något som ser ut som en sammanfattning av Hylingers livshållningssätt till skapandet är orden tveklöst träffande. Hos Hylinger ”finns ett sökande, en utforskning som i hög grad är sitt eget ändamål. Samtidigt finns en retorisk medvetenhet, en vilja både att engagera läsaren i detta sökande och att utmana diverse schablonuppfattningar och konventionella föreställningar” (197 f). Indirekt avspeglar detta ambitionen att undersöka sambandet mellan retoriken och levnadskonsten, men vilka är egentligen de teoretiska utgångspunkterna för detta syfte och hur ska vi tolka ordet ”samband” – ordet avslöjar en hållning där förbindelsen mellan dessa områden närmast är besvärsfri? För retorikens vidkommande nämns Wayne C. Booths *The Rhetoric of Fiction* (1961) som en viktig inspiratör, jämte efterföljare till Booth, såsom Seymour Chatman och dennes *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film* (1990) – där begreppet ”retorik” blir ett samlingsnamn för alla de grepp och strategier som står till buds för en författare, alltså inte enbart retoriska troper och figurer utan även kompositionella och berättartekniska aspekter. Booths studie har blivit något av en klassiker, men frågan är i vilken mån hans ganska ensidiga

intresse för de rent estetiska dimensionerna i litterära texter kan befrämja en studie som vill analysera förbindelserna mellan livshållningsperspektiv och retoriska grepp. När sedan Hylinger alltmör lockas av ”traditionella kortformer som sagor och moraliska historier” (113), former med explicit etisk och moralisk räckvidd, blir förhållandet till Booth, som bestämt avfärdar dessa texttyper, högst tveklaktigt. Avhandlingsförfattaren är medveten om denna problematik och om den kritik som till exempel Chatman riktat mot Booths strängt formalistiska hållning. Man hade dock gärna sett att den medvetenheten kunde fått större utrymme.

Förhållandet mellan retorik och livshållning är i ett historiskt perspektiv präglad av disharmoni. I estetisk historia har förhållandet mellan litteratur/retorik och etik inte sällan framträtt som antagonistiskt, alltsedan Platons fördömanden av litteraturen i dialogen *Staten*; litteratur och etik har varit en fråga om litteratur eller etik. Detta historiska spänningsfält har emellertid Florin lämnat därhän – förhållandet mellan litteraturen och etiken är taget för givet, ett antagande som är allt annat än oproblematiserat. Intressant är också att de för retorikens och etikens perspektiv valda teoretiska utgångspunkterna, det vill säga Chatman, men väl också den sene Booth, vars *The Company We Keep. An Ethics of Fiction* från 1988 uppmärksammar fiktionens etiska dimensioner, härrör från en tid (sent 80-tal och tidigt 90-tal) där man kan tala om en etisk vändning. Två ytterlighetsexempel på den nyorienteringen är nyaristotelikern Martha Nussbaum (till exempel *Love's Knowledge* från 1990) och den mer språkorienterade, poststrukturalistiske J. Hillis Miller och hans *The Ethics of Reading*. Den tematiska fokuseringen på livshållningsfrågor i avhandlingen – hur leva sitt liv? – pekar direkt mot den aristoteliska etiken och en sådan modern uttolkare som Nussbaum. I de avsnitt av avhandlingen där litteraturen framhålls som vägledare och tröst förefaller Nussbaums diskussioner relevanta – i dessa avsnitt är resonemanget distinkt frikopplat från estetiska värden. Vidare förefaller Hillis Millers betoning av läsarens ansvar ha stor aktualitet för Florins tankar om hur Hylinger, genom att låta texterna vara öppna, bjuder in läsaren till en egen aktivitet.

Nu är inte Nussbaum eller Hillis Miller absoluta referenspunkter för detta teoretiska fält, men de manifesterar olika spår i den etiska strömning som haft ett pregnant inflytande alltsedan 90-talet och som problematiserat förhållandet mellan litteratur

och etik. Om dessa spår vittnar dock inte Florins avhandling. Denna teoretiska sparsamhet bidrar till att läsaren stundom står frågande inför avhandlingens förgivttagande av litteraturens och retorikens etiska kraftfält. I synnerhet blir detta iögonfallande i passager där Florin själv verkar sätta fingret på en akut problematik hos Hylinger: ”Den presenterade levnadsvisdomen försätts i ett tillstånd svävande mellan skämt och allvar där det emellanåt kan vara svårt att avgöra syftningen.” (182) Citatet manifesterar de motsägelsefulla attityder som präglar Hylingers texter generellt. I förevisandet av livsvisdomen är det som avhandlingsförfattaren säger svårt att isolera textsegment för att illustrera något, för i nästa mening kan ett sådant påstående vara återtaget. Att nagla fast ett hylingerskt förhållningssätt till livet visar sig vara en vanskelig process – och stundom kan denna svårångade livsvisdom framställas som förrädiskt enkel i avhandlingen. Det ”samband” mellan retorik och levnadskonst som Florin avser analysera har en komplexitet som en djupare teoretisk förankring i förhållandet mellan litteratur och etik kunnat belysa.

Ett centralt element för att visa på sambandet mellan retorik och levnadskonst blir analysen av tilltalet – och i många stycken är det en träffsäker analys. I en sammanfattande passage i avhandlingens slutkapitel menar Florin att ”[d]et oansträngda lediga tonfallet skapar ett ethos som präglar uppfattningen av det som sägs. Man kan hävda att den avspända tonen förkroppsligar Hylingers livshållning; tilltalet – och den trivsel i läsaktens det skapar – blir i sig ett uttryck för en levnadskonst där välbefinnande, avspändhet, oförställdhet och humor är viktiga inslag.” (192) Detta är, i mina ögon, avhandlingens *clou!* Det är en essentiell del i den antilitterära tendens som avhandlingsförfattaren avläser hos Hylinger. Retorikens ethos är i sig ett begrepp som slår en bro mellan det etiska och det estetiska, alltså där talarens karaktär formuleras och skrivs fram. Det är först i denna passage, mot slutet, som Florin hänvisar till begreppet ethos, vilket i sig inte hindrar att föregående diskussioner indirekt utpekar detta spår, framför allt förmedlat genom analysen av tilltalet. Det blir tydligt redan i kapitel ett, i diskussionen av *I krig och kärlek* från 1972, där tilltalet av läsaren uppmärksammas: ”författaren vänder sig till läsaren män om att vinna dennes förtroende och välvilja inför det som berättas” (37). Även om tilltalet är nedtonat i den senare *Färdomin* (1973), som behandlas i samma kapitel,

menar Florin också att ”den lediga tonen och det enkla, lättsamma språket [inbjuder] till en intim, förtrolig läsrelation” (50).

Problemet handlar mindre om avsaknaden av begreppet ethos än vad som egentligen ryms inom denna föreställning, det vill säga, hur förhållandet mellan den mänskliga karaktären och en diskurs egentligen ser ut. För Florin etableras inte bara en intim och förtrolig relation till läsaren – tilltalet hos Hylinger etablerar också auktoritet och en känsla av autenticitet. Och här övertygar inte alltid Florin i sina läsningar. Apropå exempelvis de nai- viserande dikterna i *Färdaminnen* menar avhandlingsförfattaren att ”[j]ust genom sin lättsamma, opretentiösa karaktär upprättar de en auktoritet åt författaren grundad i humor och självdistans” (48). Men jag frågar mig: kan det inte lika gärna vara tvärtom? Att de demonterar varje auktoritetsanspråk! Ett annat exempel hämtar jag från läsningen av *Dagar och nätter i Paris och Göteborg*, där Hylingers uppmärksamhet på det vardagliga och banala belyses: ”Hållningen har till dels att göra med livsbejakelse och strävan till sinnesnärvaro: skrivandet som väg till ökad uppmärksamhet, till ett rikare seende. Men den sammanhänger också med en vilja till uppriktighet eller autenticitet.” (65) Hur autentiskt eller uppriktigt kan man säga att skrivandet är – inte minst i ljuset av att Hylinger ständigt är redo att kullkasta allting? För att acceptera en sådan läsning fordras ett intimare umgänge med ”viljan” till uppriktighet: hur manifesteras en sådan vilja retoriskt? Detta blottlägger en tendens i avhandlingen – att Florin väl snabbt kan lämna en fråga för att hasta vidare till nästa. Vinsten med detta är uppenbar: en tilltagen bredd; förlusten: ett djupseende.

I direkt anslutning till denna uttolkning av tilltalets irrgångar finns ett annat perspektiv, kopplat till den intertextuella dimension, en av Florins teoretiska utgångspunkter, och till föreställningen om jagets ”vistelse” i litteraturen. Hylingers författarskap är ett mångfärgat täcke av citat och allusioner och av resonemang han för kring det som läses, vilket vittnar om läsandets och skrivandets ömsesidiga beroende. Det är också ett sätt att skriva fram jagets karaktär, ett jag som etableras genom en dialog med andra. Men i detta finns också en risk (eller för all del en möjlighet!) – att livet förvandlas till litteratur, till fiktion. Ett sådant konstaterande blir tveklöst ett dilemma för varje anspråk på autenticitet. Eller är det kanske just detta som Hylinger vill problematisera? Hur skriver man fram sitt jag

genom att *läsa* och etablera en dialog med andra? Nya läsningar kan därmed generera ett ”nytt” jag – och delvis utpekar Florin själv detta flytande jag hos Hylinger. Men vilka effekter skapar denna fikcionalisering och detta mångfaldigande av jaget?

Sådana frågor ställer sig inte Florin, han viker väl snabbt undan för dessa delikata problem och läser sig stundom en smula kategoriskt fram till ett visst ethos som läsningarna egentligen inte alltid stöder. Därför blir också en del av de förföriska formuleringar han använder för att beskriva Hylingers retorik tveksamma – och inte minst ganska vaga. Det gäller formuleringar som ”[d]en vardagliga trivselns retorik” (50), ”uppriktighetens retorik” (117) och ”naturlighetens retorik” (122). Vad betyder egentligen ”uppriktighet” och ”naturlighet” i ett sammanhang där jaget är i vardande och ständigt omförhandlas? För nog är det så att Hylingers ”jag”, den textuella markör som vi möter sida upp och sida ner, aldrig är ett enhetligt, konstant jag, vilket avhandlingsförfattaren också konstaterar (130). Och vad betyder de svepande beskrivningarna i ett sammanhang där jaget, enligt Florin, ”ytterst alltid [är] en konstruktion, en produkt av retorik” (53)? Detta visar tydligt att den tradition som Florin implicit skriver in Hylinger i är den aristoteliska, där begreppet ethos definieras som att det räcker med att *verka* god, till skillnad mot Sokrates föreställning om att talaren ska *vara* god – så att säga innan han eller hon börjar tala. Detta speglar också två skilda jaguppfattningar – där Aristoteles i högre grad harmonierar med den föreställning om jaget som vår moderna tid gjort sig till tolk för – ett jag i vardande, under konstruktion. Nu gör inte Florin någon koppling till Aristoteles ethos-begrepp – och man kan naturligtvis tala om en företeelse utan att just iscensätta ett specifikt teoretiskt begrepp. Men i fallet ethos kunde linjen från Aristoteles och hans sociolingvistiska definition av begreppet tjäna som en nyckel för att dyrka upp och framför allt fördjupa perspektivet på ett jag i tillblivelse – det är en linje som inbegriper namn som Montaigne, Nietzsche, Bachtin, med flera.

Bachtin förtjänar ett särskilt omnämnande här eftersom han i kraft av sin teori om karnevalen och det groteska har varit aktuell i den tidigare forskningen kring Hylingers fattarskap, vilket också redogörs för i samband med läsningen av *Det hemliga sällskapet*, där det handlat främst om Hylingers relation till grotesken, som Florin, i mina ögon helt riktigt, menar inte ska betonas alltför starkt:

”Hylingers text är i sin helhet knappast någon frodig, folklig grotesk” (168 f.). Även om detronisering, ätande, drickande och livsbejakelse är återkommande inslag hos honom kan man på sin höjd tala om groteska element. Det finns ingen egentlig manifestation av den öppna kroppen hos Hylinger. Däremot förefaller det dialogiska perspektivet hos Bachtin vara relevant – och att Hylingers texter präglas av mångfalden av röster har också Florin konstaterat. Man behöver förvisso inte Bachtin för att påpeka det intertextuella momentet men hans föreställningar om den sociala interaktionens betydelse i etableringen av jaget hade tveklöst kunnat fördjupa förståelsen av Hylingers textuella jag som mycket sällan befinner sig i en solitär position; det är snarare ständigt genomkorsat av främmande röster (karaktärer som jaget möter och interagerar med, eller texter och författare som läses och kommenteras, eller som bara snabbt vindlar förbi), och det är i mötet med dessa andra som Hylingers textuella jag får sina konturer – även om denna kontur hela tiden ritas om.

Jag menar att denna konstitutionsprocess stöds av en rad andra aspekter som Florin lyfter fram, dock utan att egentligen relatera dem till etableringen av jaget. Det allra mest framträdande elementet, som Florin också genomgående betonar, är det självbiografiska momentet i Hylingers skrivande. Självbiografien, liksom bildningsromanen, utvecklingsromanen och reseskildringen, är generer som författaren gör flitigt bruk av men som han också modifierar och på vissa punkter helt bryter med. Självbiografien blir för avhandlingsförfattaren ”en form som kan tas till utgångspunkt för pastisch, parodi, problematisering” – och överlag gör Florin fina analyser av Hylingers transformationer av den självbiografiska diskursen. En återkommande iakttagelse som görs är vilken grad av uppmärksamhet jaget får i de självbiografiska diskurserna. Florin konstaterar att Hylinger bestämt avfärdar den intimiserande och psykologiserande linjen till förmån för ett perspektiv där jagets roll tonas ned. Och riktningen bort från jaget, den dominerande rörelse som här identifieras, har också i ett historiskt perspektiv varit ett alternativ till den mer introspektiva, psykologiserande linjen. I grunden inbegriper vändningen bort från det egna jaget att jaget skrivs fram som en existens i världen och träder fram i ett samspel med olika kollektiva, kulturella och historiska kontexter, men detta utesluter naturligtvis inte helt sammanhang av mer ”privat” karaktär. I Hylingers fall handlar det huvudsakli-

gen om att han talar om vad han läser, om möten med andra personer och deras erfarenheter, att han lånar sin röst till deras historieberättande; han talar om kvinnorna han älskar och vandrar bekymmersfritt runt i kulturhistorien, kort sagt, ett konsekvent undvikande av en introspektiv process. Här vill jag mena att trådarna kunde sträckts ut – dels i riktning mot den tradition som är tydligt urskiljbar från den intimiserande och psykologiserande linjen, med namn som Montaigne (som Florin förvisso nämner, men i ett annat sammanhang), Sterne, Goethe, Nietzsche, Stein – för att nämna några – för Hylinger är ingalunda unik i detta sätt att använda självbiografien, och dels i riktning mot det relationella jag som skrivs fram, ett jag som stöts och blöts mot de andra, som tar ut nya riktningar under deras inflytande. Kort sagt: de andras röster bereds plats på bekostnad av den intima självbiografins självupptagna psykologiseringar.

Det finns också ett annat motiv som Florin lyfter fram och som mycket väl kan länkas till ett existentiellt perspektiv där jagets vara står på spel och förefaller vara helt beroende av de andra, nämligen flannörmotivet. Redan i den tidiga *Färdaminnen* uppmärksammar avhandlingsförfattaren detta motiv, men det är framför allt i kapitel två, där *Dagar och nätter i Paris och Göteborg* analyseras, som motivet fullödigt formuleras. Bland många fina iakttagelser som görs här vill jag särskilt poängtera betonet av ”åskådarrollen”, men jag kan delvis undra lite över hur detta motiv kopplas till ett livsåskådningsperspektiv. I en ganska svepande formulering menar avhandlingsförfattaren att motivet är en gestaltning av ”en allmängiltig existentiell problematik knuten till den frustrerande upplevelsen av tidens flykt: via flannörrollen kan välbehag-leda, frånvaro-närvaro, drömmier-uppmärksamhet m fl motsättningar spelas ut mot varandra” (71). Visst är det så, men det här är ett exempel på ett ögonblick där problematiken lämnas alltför snabbt. Hylinger pekar genom detta motiv på en förgängelsematematik, vilket den bristande närvaro huvudpersonen upplever vittnar om, men även här kunde tolkningslinsen skruvats ett snäpp. Flannörens betraktande position blir också en indikation på en riktning bort från jaget – att vara den som ser snarare än att bli sedd, en aktivitet med starka existentiella implikationer eftersom den egna existensen i en sådan position kan synas stå på spel. Den observerande positionen har också en generell giltighet i Hylingers författarskap – inte bara i det mer specifikt framskrivna flannörmotivet.

Hänger inte också detta tillbakadragande av jaget samman med en annan, näraliggande existentiell dimension, nämligen frågan om gemenskap? Föreställningar om det kollektiva och den umgängeskunst som odlas av jaget och nästan samtliga inblandade i Hylingers böcker utgör viktiga spår som jag menar att avhandlingen egentligen inte tar ett grepp om utan bara flyktigt registrerar. I ett existentiellt perspektiv är väl denna gemenskap en viktig och även också genomgående tanke hos författaren, något som han inte utsäger explicit men väl visar. Livet är något vi utövar tillsammans! Det verkar vara den hylingerska devisen. Det rimmar väl också med jagets tillbakadragande, stiliseringen av jaget, mångfalden av röster som tonar fram – men kanske också med att det är först genom den andre, i den sociala interaktionen, som jaget blir levande, som jaget i egentlig mening etableras; först i den andres blick blir jaget till medan flanören riskerar att hamna i ett existentiellt tomrum.

Att döma av de föregående resonemangen utgör föreställningen om ”subjektet”, dess textuella koncipiering och funktion viktiga dimensioner i Florins läsningar. Och det är naturligtvis också en viktig ingrediens i Hylingers skrivande, vilket inte minst det genomgående bruket av genrer som tillskriver jaget en central position visar (utvecklingsromanen, dagboken, självbiografen). Självbiografen har dock en särställning i Hylingers författarskap, och han använder den både fiktivt (som i *I krig och kärlek*) och faktivt. Men som Florin också förtjänstfullt visar förhåller sig författaren knappast ortodox till denna genre – den är under ständig omförhandling. Den franske litteraturteoretikern Philippe Lejeunes ”pacte autobiographique”, den försäkran författaren gör om att den biografiska författaren, berättaren och verkets huvudperson är identiska, tjänar i avhandlingen som en definition på vad en självbiografi är, men är samtidigt bara en utgångspunkt för en vidare diskussion kring genren, till exempel i vilken grad det självbiografiska skrivandet riktar sig mot det egna jaget, eller rör sig ”med ett mer eller mindre stilsrat jag” (21). Det är egentligen först i slutet som Florin gör en poäng av Lejeunes definition – och det är en poäng som jag ställer mig lite tveksam till. Florin diskuterar i kapitel fem distinktionen mellan självbiografi och fiktion, delvis utifrån vad Hylinger själv yttrat. Även om författaren framhårdar i att han aldrig ljugit eller hittat på, blir kontentan att han verkar betrakta allt som fiktion, inte minst på grund av verklighetens irreella karaktär och den urvalsprocess som varje berättelse

kräver – man kan inte säga allt utan tvingas därför göra ett urval som sist och slutligen får karaktären av fiktion. Det kan förefalla som om självbiografins sanningsanspråk i ljuset av detta är fruktlösa – icke-fiktionella texter är inte möjliga!

Florin verkar ändå mån om att upprätthålla denna distinktion, med stöd av Lejeune – och det är väl delvis kopplat till tanken att göra jämförelser mellan de självbiografiska texterna och de mer ”konventionella” romanerna om det hemliga sällskapet. Avhandlingsförfattaren slår fast att vi läser självbiografier ”referentiellt” – men hur är det egentligen med Hylinger? Gör han inte väldigt mycket för att förhindra en sådan läsning? Till exempel genom stiliseringen av och vändningen bort från jaget, grepp som Florin själv tydliggjort i sina analyser. Med stiliseringen och nedtoningen av jaget tenderar läsaren att förlora kontakten med det individuella jaget – jaget kan därför istället träda fram som ett exempel, som en instans omfattad av ett kollektivt öde. Det är inget ovanligt i självbiografiska sammanhang och Florin tangerar denna problematik i analysen av *Kvällarna på Pärulan*, där berättelsen vidgas bortom författarens enskilda liv för att istället uppmärksamma läsaren på ”problem av vidare giltighet” (131). I detta undergrävande av den självbiografiska genren blir det trots allt tydligt att också referentialiteten får en slev av kritiken.

Lejeunes definition har blivit något av en standardingrediens, men den har också mötts av en hel del kritik, framför allt från poststrukturalistiskt håll. I slutändan undrar man också över i vilken utsträckning Lejeunes definition har relevans för avhandlingen, eftersom Florin huvudsakligen fokuserar på andra aspekter än Lejeunes strama genrebestämning. Nedtonandet och stiliseringen av jaget har redan nämnts, men Florin identifierar också andra brytningar med genren. Och för dessa andra spår skulle man väl kunna skapa en tydligare teoretisk förankring. Jag saknar således ett resonemang som lyfter fram mer radikaliserande självbiografier, och andra teoretiska perspektiv än de som vurnat för den ”klassiska” självbiografen. Där skulle man kunna identifiera många av de strategier och grepp som relateras till Hylinger – det gäller till exempel frågor kring minnets pålitlighet, föreställningen om ett ”färdigt” jag och den diskontinuerliga formen. Det skulle också ha skapat en vidare intertextuell rymd kring Hylingers självbiografiska diskurs.

Ett namn bland alla språng i den teoretiska diskursen kring självbiografen är naturligtvis Paul de Man och hans ”Autobiography as De-Facement”,

en text som blivit sinnebild för poststrukturalismens kritik av traditionell självbiografiforskning. En bärande tanke hos de Man är att jaget undslipper oss eftersom självframställningen alltid är beroende av de medel som mediet har tillgång till. Troper och figurer hindrar oss därför att skapa den enhetlighet hos subjektet som den traditionella forskningen strävat att upprätta. Med tanke på hur analysen av Hylingers författarskap utformats kan man fundera över varför denna problematik inte lyfts tydligare, i synnerhet som uppmärksamheten på de retoriska medlen hos honom är tydlig och det textuella jagets flytande karaktär får allmän giltighet: "En skillnad mot mycken annan självbiografisk litteratur är vidare att i Hylingers självframställning betonas sökandet och det öppna, ofärdiga hos jaget" (183). Paul de Man nämns i en not (224), men det gäller där hans avfärdande av självbiografen som en fixerad "genre". De Man säger ju mycket annat i denna text, inte minst att man inom traditionell självbiografiforskning antar att livet skapar självbiografen, men att man lika gärna kan säga att det självbiografiska projektet skapar och bestämmer livet. Hylingers författarskap förefaller i många stycken bekräfta en sådan tanke, inte minst genom Florins konstaterande att författaren i sina texter så tydligt vistas i själva litteraturen – genom redovisningen av det han läser, genom citaten och allusionerna.

Sammantaget har Florin skrivit en mycket infallrik studie kring Claes Hylingers författarskap. Läsningarna greppar tveklöst författarskapets särart, såväl språkligt som motiviskt/tematiskt. Genom att analysera de motiviska/tematiska kategorierna utifrån retoriska grepp och strategier och genom att lyfta upp Hylingers genomgående lek med generer mejslar Florin fram en livshållning, bestående av olika slags förhållningsätt till livet. Det är inte en livshållning som skrivs på våra näsor utan som Florin menar bjuder in oss att vara delaktiga och att som läsare ta ansvar. Det handlar om en fundamental öppenhet inför livets alla aspekter – högt som lågt.

Avhandlingen är välskriven och välargumenterande, men i vissa resonemang kunde bågen spänts hårdare. Generellt kretsar de flesta av invändningarna kring att fördjupade teoretiska perspektiv kunde ha gjort det möjligt att borra längre in i Hylingers textmassa. Avhandlingens teoretiska avhållsamhet blir främst märkbar i frågor som berör subjektet och förhållandet mellan litteratur och etik.

Kritiken gäller inte så mycket det Florin gör som det han kunde ha gjort. Det är möjligen en konsekvens av att avhandlingsförfattaren velat syna hela Hylingers författarskap och därför tagit ett brett grepp – på bekostnad av ett mer djuplodande perspektiv. Men man vinner också något genom denna breda ansats – en vidsyn! Därmed har Florin krattat gången och inbjudit till vidare akademiska djupdykningar i Hylingers egenartade författarskap.

Ingemar Haag

Maritha Johansson, *Läsa, förstå, analysera. En komparativ studie om svenska och franska gymnasieelevers reception av en narrativ text* (Linköping Studies in Pedagogic Practices, 25). Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet. Linköping 2015.

I avhandlingen *Läsa, förstå, analysera*, framlagd vid Linköpings universitet 2015, ställer Maritha Johansson högaktuella och viktiga frågor som handlar om hur gymnasieelever läser en skönlitterär text. Vilken betydelse har den litterära socialisationen som eleverna skolas in i genom utbildningssystemet och undervisningen och vilka avtryck ger detta i en läsning av en skönlitterär text? Hur förhåller sig eleverna i Frankrike och Sverige till sina egna erfarenheter och hur använder de litterära begrepp för att tala om en skönlitterär text? I avhandlingen analyseras svenska och franska gymnasieelevers reception av Joyce Carol Oates novell "Banshee" från samlingen *The Female of the Species. Tales of Mystery and Suspense* (2006). Johansson ställer frågan om "vilken typ av litteraturreception [som] blir effekten av olika utbildningssystem och i olika kulturella kontexter" (32). Avhandlingens preciserade syfte formuleras sist i det första kapitlet efter en genomgång av tidigare svensk och fransk litteraturdidaktisk forskning. Innan dess diskuteras studiens teoretiska utgångspunkter samt några centrala begrepp som text, läsare, lässammanhang, tolkningsgemenskap, koder, kapital och habitus. Med stöd i bland annat Antoine Compagnons studie *Le démon de la théorie* (1998) argumenterar Johansson för att det är omöjligt att fastslå en given definition av litteraturbegreppet, eftersom det varierar både historiskt och i olika kontexter. En viktig teoretisk utgångspunkt är, liksom för Iser, att den skönlitterära textens appellstruktur är något som finns i texten som en artefakt som placerats där av förfat-